

дакладней, курсы. Самая першая школа на тэрыторыі Расійскай імперыі ўзнікла ў Гродне ў 1879 г. па праекце губернатара М.М. Цэймерна. У ёй працаваў выкладчыкам кіраўнік канцылярыі губернатара, вядомы кандыдат права І.П. Малерыус. Дарэчы, у 1880 г. ён нават склаў «руководство» для ўраднакаў. Кніга карысталася папулярнасцю. Так, Мінскі губернатар у студзені 1881 г. даручыў выпісаць яе ўсім ураднікам па 50 кап. за экзэмпляр. Існавала школа і ў Магілёве. Яе планавалася адкрыць 15 верасня 1880 г. Мелася распрацаванае палажэнне школы і смета выдаткаў. У 1888 г. Віцебскі губернатар В.М. Даўгарукі таксама выдаў адукацыйны праект з намерам усеагульнага навучання або стажыроўкі ўраднакаў, таму, хто яго не прайшоў, пагражала звальненне са службы. Не здаўшых іспыт ураднакаў губернатар прапаноўваў адпраўляць на 3 месяцы на вучобу непасрэдна пры павятовым паліцэйскім праўленні.

Справа заставалася толькі за Мінскай губерняй. Відаць, з гэтай нагоды ў канцылярыю Мінскага губернатара М.М. Трубяцкага 28 ліпеня 1888 г. паступіў Цыркуляр з Дэпартаменту паліцыі аб арганізацыі падрыхтоўчай службы або школы ўраднакаў. Губернатару нават прыслалі ў якасці прыкладу распрацаваныя ў г. Жытоміры адукацыйны праект школы ўраднакаў і праграму навучання, якая насіла даволі падрабязны характар і ўключала ў сябе курс агульнаадукацыйны і курс спецыяльны. У першы курс уваходзілі: руская грамата (кароткі тэарэтычны курс рускай граматы і практыкаванне ў чытанні, правапісе, чыстапісанні), кароткі курс арыфметыкі да дробаў, кароткая гісторыя Расіі, геаграфія (самае агульнае паняцце аб фізічнай геаграфіі і кароткі курс геаграфіі Расіі).

Спецыяльны курс складаўся з дзвюх частак – агульнай і асаблівай. У першай вывучаліся агульная сутнасць інстытута паліцыі і значэнне яго ў дзяржаве і грамадстве, гісторыя ўзнікнення інстытута ўраднакаў і папярэднія яго недахопы, якія выклікалі распараджэнне МУС 1887 г. і складанне новай інструкцыі, таксама маральныя адносіны паліцэйскіх ураднакаў да насельніцтва, дысцыпліна, дзяржаўныя ўрадавыя і грамадскія (саслоўныя) установы, крымінальнае права («Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1886 г., «Устав о наказаниях, налагаемых мировыми Судьями» 1864 г.).

Другая частка знаёміла навучэнцаў з новай Інструкцыяй ад 28 ліпеня 1887 г., працэсуальнай вытворчасцю (падставы да пачатку справы, формы данясенняў і пратаколаў, абавязковыя практыванні на зададзеныя тэмы), статутам аб папярэджанні і спыненні злачынстваў, а таксама пашпартным, піцейным, тытунёвым, лясным, будаўнічым, дарожным, пажарным статутамі, з правіламі дапамогі ў няшчасных выпадках, санітарнымі правіламі на выпадак з'яўлення эпідэмічных хвароб, мерамі да папярэджання і спынення падзяжу жывёлы.

Ад курса навучання патрабавалася сцісласць і выкладанне прадметаў у самай папулярнай і яснай форме. Ураднік павінен быў займацца ў школе па 6 гадзін штодзённа, акрамя нядзельных і высокаўрачыстых дзён. Пасля кожных 2 гадзін заняткаў ішоў паўгадзінны перапынак. Правядзэнне заняткаў ускладналася на спраўніка і яго памочніка. За маральнымі паводзінамі ўраднакаў належала сачыць станаваму прыставу. Безумоўна, праект выглядаў ідэальна. Але Мінскі губернатар цалкам адмовіўся ад наладжвання школы. Ён абгрунтоўваў сваё рашэнне адсутнасцю сродкаў, бо ў распараджэнні губернскай адміністрацыі адзінай наяўнай крыніцай былі даходы губернскай тыпаграфіі. Акрамя таго, на яго думку, большасць мясцовых ураднакаў мелі выслугу па некалькі гадоў, практычны вопыт і дастатковае веданне паліцэйскай службы, задавальнялі сваёй працай.

Магілёўскі губернатар М.А. Зіноўеў, наадварот, вырашыў у 1893 г. правесці па падобнай праграме новы набор на вучобу. Разгарнулася актыўная падрыхтоўка. Ад ваеннага начальства патрабавалася падаць спісы звольненых у гэтым годзе асоб з жаданнем паступіць у школу і характарыстыкамі ўзроўню пісьменнасці, маральнасці, сямейнага і сацыяльнага становішча, веравызнання, узросту, стаўлення да службы – правесці свайго роду папярэднюю атэстацыю на прыгоднасць да навучання ў школе. Працягваў дзейнічаць крытэрыі адбору па веравызнанні – прадстаўнікі каталіцкай канфесіі не прымаліся. Абраныя асобы ніжніх чыноў павінны былі падаць прашэнне на імя губернатара асабістыя дакументы і з'явіцца не пазней за 1 кастрычніка ў канцылярыю. Пакет дакументаў складалі метрычнае пасведчанне, даведка з паліцыі аб адсутнасці судзімасці, сведчанне аб службе і паводзінах, аб адукацыі, звальняльны білет. Курс навучання планаваўся не больш за 2 месяцы, па выніках якога спецыяльнай камісіяй праводзіўся іспыт на веданне паліцэйскай службы. Кандыдаты павінны былі жыць за свой рахунак і пры ўступленні ў пасаду панесці значныя выдаткі на набыццё форменнай вопраткі, добрага каня, рэвальвера і сядла. Пасля навучання пасведчанні не выдаваліся, а неабходныя звесткі канцылярыя губернатара паведамляла ў адказ на паступіўшыя запыты.

Служба ўраднакаў карысталася попытам, і на імя губернатара паступала шмат прашэнняў не толькі ад ніжніх чыноў, але і ад сялян, якія абгрунтоўвалі свае памкненні жаданнем і адчуваннем у сабе здольнасцяў служыць на пасадзе ўраднака. Пасады вызваліліся рэдка, таму існавалі чэргі на замяшчэнне вакансій, нават сярод ураднакаў, што прайшлі навучанне, асабліва на ўчастку месца пражывання. Пасля доўгага чакання яны дасылалі губернам прашэнні з просьбамі знайсці месца працы па ўсёй губерні. Зрэшты, не ўсе адукацыйныя праекты знайшлі практычную рэалізацыю, але сам інстытут урадніцкай службы праіснаваў да 1917 г.

УДК 342

**В.А. Самарин**

#### **КОНТРАРАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ РАБОТА В ПАРТИЗАНСКИХ БРИГАДАХ ЛЕНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ**

Партизанское движение на территории Ленинградской области в предвоенных границах началось с июля 1941 г. и продолжалась до лета 1944 г. Оно отличалось массовостью и организованностью, что в немалой степени было обеспечено контрразведывательной деятельностью сотрудников органов государственной безопасности. Работа по недопущению проникновения в

партизанские отряды и бригады агентуры противника, а также борьба с пораженческими настроениями и паническими слухами стала одним из направлений деятельности созданного 18 января 1942 г. четвертого Управления НКВД СССР. Соответствующую работу на территории Ленинградской области вел вновь образованный четвертый отдел Управления НКВД ЛО.

По воспоминаниям А.И. Кожевникова, начальника четвертого отдела управления НКВД ЛО, еще А.А. Жданов зимой 1942 г. поставил вопрос о необходимости присутствия чекистов в партизанских бригадах в качестве уполномоченных по аналогии с армейскими соединениями. В ином случае, немецкая агентура заполонила бы партизанские бригады, что имело бы пагубное влияние на их боеспособность. Эти опасения были вызваны активными мерами немецкой контрразведки по использованию антипартизанских групп и отрядов, а также подготовке в разведшколах в Пскове и в Сиверской агентств из числа военнопленных для внедрения их в отряды. Задачей этих агентств было уничтожение партизанских командиров и привлечение в среду рядовых бойцов панических слухов и пораженческих настроений, что, по замыслу противника, побудило бы партизан отказаться от вооруженного сопротивления.

При партизанских бригадах стали создаваться оперативные группы управления, в состав каждой из которых входило по пять-шесть оперативных работников. За август-сентябрь 1942 г. самолетами в тыл противника были направлены четыре опергруппы в составе 1-й, 2-й, 3-й и 4-й партизанских бригад. В каждой опергруппе находились один-два радиста для обеспечения постоянной связи с Ленинградом. В 1943 г. были созданы еще пять опергрупп при 5-й, 6-й, 7-й, 8-й, и 10-й партизанских бригадах, общим количеством 12 оперативных работников.

В задачи оперативных групп входил не только подбор кадров, но и организация разведывательной, специальной и диверсионной работы, выявление разведывательных органов противника и внедрение туда своей агентуры для разработки и перехвата направлений шпионской деятельности, ликвидация фашистской агентуры, проникшей в партизанские бригады, предупреждение изменнических и антисоветских настроений. Оперативные группы работали в непосредственном контакте с комиссарами отдельных партизанских бригад, подчинялись своему организатору – начальнику четвертого отдела УНКВД ЛО майору госбезопасности Л.И. Кожевникову. В состав опергруппы входил заместитель начальника по КРО, радист, выходящий с отчетом в эфир ежедневно. Ежемесячно группа готовила письменный отчет.

Пополнение партизанских подразделений за счёт местных жителей, бежавших из лагерей военнопленных, а также перешедших к партизанам солдат русской освободительной армии потребовало повысить внимание к контрразведывательной работе внутри партизанских соединений по выявлению и разоблачению возможных агентов противника. Для оперативного обслуживания личного состава партизанских подразделений было выдвинуто на оперативную работу 40 человек из числа проверенных кадровых партизан.

Герой Советского Союза, подполковник К.Д. Карицкий, командир 5-й партизанской бригады, вспоминал: «Мы проводили борьбу с предателями и старостами». Капитан И.И. Сергунин, комиссар вышеупомянутой бригады, рассказывал, что судили партизанским и народным судом: «В каждом партизанском полку был партизанский суд, направленный против «предателей, шпионов, немецких агентов и проводников, солдат РОА», «партизан-предателей», которых вербовали немцы и «забрасывали к партизанам». «У нас был Особый отдел, который вел следствие и проводил партизанский суд. Это чисто военная организация, как полевой трибунал». Народный суд был «при тройках», это был «советский орган правосудия», где вели уголовные и гражданские дела. В его состав входил «один партизан и двое из крестьян».

Особенности боевых действий партизанских подразделений, частые карательные экспедиции германских спецслужб, постоянное блокирование районов партизанских действий воинскими частями противника вызывали необходимость создания в тылу врага самостоятельных агентурно-оперативных баз Разведотдела (4-го) управления. В августе 1943 г., а затем в феврале 1944 г. Управлением НКВД ЛО были созданы четыре самостоятельные опербазы, действовавшие на оккупированной территории. Каждая из них представляла собой группу оперативных работников с хорошо вооруженным отрядом прикрытия под видом партизанского отряда. Каждому оперативному работнику передавался радист для связи, в целях проведения агентурно-оперативных операций за пределами оперативной территории базы.

Проводилась работа и по поддержанию дисциплины и порядка внутри партизанских соединений. По воспоминаниям К.Д. Карицкого: «Расстреливали и партизан, главным образом за мародерство, невыполнение приказов и обман. Был такой Шарун. Прибыл он к нам из группы, которую бросило Управление НКВД. Эту группу расстрепали и остатки ее пришли ко мне в 5-ю бригаду. Он боевой человек, но не признает командира. ... Мы с ним долго возились. Мы судили его, снижали в должности, но ничего не помогало. Однажды он пошел на задание. Начал пьянствовать, грабить население и задание по поимке «языка» не выполнил. Развратничал с девушками. Оружие свое передал населению, которое просилось в партизаны. За это его пришлось расстрелять, потому что человек неисправимый был».

Комиссар 5-й Ленинградской партизанской бригады И.И. Сергунин: «Пьянка и мародерство бывали среди партизан. Одного мы исключили из партии. Из полка Егорова заместитель по разведке. Пьяница был большой. Своим пьянством он подрывал авторитет коммуниста и партизана».

Затем кандидат партии Гурин за хулиганство и мародерство был исключен из партии и в штрафной отряд послан.

При бригаде был штрафной отряд. Должен был искупить свою вину на ответственном задании. Гурин без разрешения у одной крестьянки взял валенки. Та написала заявление в тройку».

Были и недостатки в работе. Так, в ходе проверки в октябре 1942 г. оперативный состав НКВД 2-й партизанской бригады действительно имел серьезные упущения в работе по контрразведывательному обеспечению бригады, а также не информировал 4-й отдел о злоупотреблениях командиров и их отступлениях от норм поведения.

Огромную роль в становлении и развитии партизанского движения сыграли органы НКВД, формировавшие партизанские отряды, которые впоследствии во имя удобства координации действий между фронтовыми и партизанскими соединениями преобразовали в партизанские бригады. Управление Народного комиссариата внутренних дел Ленинградской области

полностью сосредоточилось на проведении агентурной, разведывательной, специальной и диверсионной работы в тылу противника. Чтобы движение не прекращалось, они должны были самоочищаться от агентов противника, расчищать от врага районы дислокации и осуществлять расправу и правосудие. Народные восстания против оккупантов вспыхивали не сами по себе... Поэтому скромная фигура оперативного работника играла отнюдь не последнюю роль в неумолимом продвижении народных мстителей по оккупированной врагом территории Ленинградской области.

УДК 343.97(476)[19]

*І.А. Сараквік*

## ТРАНСФАРМАЦЫЯ ВІДАЎ ЗЛАЧЫННАСЦІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ё ХХ ст.: ГІСТОРЫКА-ПРАВОВАЫ АСПЕКТ

Многія даследчыкі аналізуюць розныя віды злачыннасці адносна канкрэтнага гістарычнага этапу. Аднак навуковых прац, прысвечаных доследу злачыннасці і яе відаў на матэрыяле значнага гістарычнага перыяду, практычна не існуе. Між іншым веданне пра гэта дазваляе лепш асэнсаваць супрацьпраўныя дзеянні злачынных элементаў і ў той жа час больш эфектыўна спрагназаваць магчымыя новыя накірункі дзейнасці праваахоўных органаў, найперш унутраных спраў, і ў сувязі з гэтым прыняць неабходныя меры. У той жа час аналіз відаў злачынстваў дазваляе лепш зразумець сацыяльна-эканамічнае становішча розных сацыяльных слаёў насельніцтва, каштоўнасці грамадства і дзяржавы ў канкрэтны перыяд гісторыі.

Яшчэ з часоў ранняга Сярэднявечча вылучаны віды злачынстваў, якія сталі традыцыйнымі ў наступныя стагоддзі з пэўнай карэляцыяй на адпаведны гістарычны перыяд. Гэта крадзяжы, разбоі, забойствы, махлярства, замах на грамадскі і дзяржаўны лад і інш. Па сведчанні вядомага прафесара І.А. Маліноўскага, у перыяд існавання ВКЛ былі вядомыя 18 відаў злачынстваў. Асобна выдзяляецца замах на асобу і маёмасць: наезд і разбой; замах на маёмасць: рабунак, крадзёж.

Характэрна, што значная частка з іх таксама адзначана ў XIX ст., хоць і з больш удасканаленым зместам. Віды злачынстваў стасаваліся з новымі грамадскімі адносінамі, у перыяд станаўлення і развіцця капіталізму ўлічвалі эканамічнае развіццё як у цэлым, так і асобных груп насельніцтва, ступень распрацаванасці крымінальнага і крымінальна-працэсуальнага заканадаўства. Асноўныя злачынствы – супраць уласнікаў і прыватнай уласнасці. Рост гарадоў і насельніцтва ў іх прывяло адначасова і да росту колькасці злачынстваў, іх відаў і пэўнай спецыялізацыі. Напрыклад, меліся разнавіднасці крадзяжоў: з вазоў, хатнія, карманныя, вулічныя, дарожныя і інш. Яўнай тэндэнцыяй стаў паступовы пераход ад насільных відаў злачыннасці, такіх як разбоі, рабункі (хоць яны і працягвалі існаваць), да ненасільных, больш таемных.

На пачатку ХХ ст., як сведчыць статыстыка, у Расійскай імперыі на першым месцы былі крадзяжы, колькасць якіх ў тры разы перавышала колькасць рабункаў і ў чатыры разы – забойстваў. Такое становішча тлумачыцца ў тым ліку і тым, што за бандытызм давалі вялікія тэрміны турэмнага зняволення або нават павешанне. Таму больш распаўсюджанымі сталі крадзяжы, рабаванні, вымагальніцтва, махлярства.

Першая сусветная і грамадзянская войны, новы грамадскі і дзяржаўны лад на савецкай аснове – усё гэта адбілася на крымінагенным становішчы на тэрыторыі Беларусі. Сярод відаў злачынстваў сталі выдзяляцца палітычны і эканамічны бандытызм, пагромы, рабаванні, самаганаварэнне. Улічваючы розныя віды злачынстваў, Наркамат юстыцыі ССРБ у ліпені 1921 г. сістэматызаваў крымінальна-прававыя нормы і ўстанавіў пералік асноўных відаў злачынстваў у мэтах паляпшэння дзейнасці праваахоўных органаў. Да контррэвалюцыйных злачынстваў адносіліся здзяйсненне выбухаў і падпалаў, агітацыя супраць савецкай улады, шпіянаж, бандытызм, невыкананне распаражэнняў Савецкай улады. Службовымі злачынствамі сталі лічыцца безгаспадарчасць, крадзёж народнага добра, хабарніцтва, вымагальніцтва, грубасць і бюракратызм, а таксама ўхіленне ад выканання грамадзянскіх абавязкаў – дызертства, невыкананне харчпадатка і гужавой павіннасці. Да агульнакрымінальных злачынстваў адносілі забойства, згвалтаванне, самавольнае высяканне лесу, патрава, падробка дакументаў, п'янства, выраб і продаж спіртных напояў, пераход мяжы, махлярства, спекуляцыя.

Першы Крымінальны кодэкс БССР 1924 г. дэталізаваў віды злачынстваў, пачынаючы з дзяржаўных (контррэвалюцыйных і супраць парадку кіравання) і заканчваючы парушэннем правіл, якія ахоўваюць народнае здароўе, грамадскую бяспеку і грамадскі парадок. Паказальна, што злачынствы супраць жыцця, здароўя, свабоды і годнасці асобы былі аднесены толькі да пятага па ліку віду злачыннасці, на першае месца выступалі інтарэсы дзяржавы. Кодэкс таксама прадугледжваў службовыя, гаспадарчыя, маёмасныя, воінскія злачынствы, парушэнне правіл аб аддзяленні царквы ад дзяржавы. У цэлым Кодэкс быў прасякнуты класавым падыходам. Самыя суровыя меры пакарання, ажно да расстрэла, прадугледжваліся за контррэвалюцыйныя злачынствы. Крымінальная адказнасць пачыналася з 14 гадоў.

Для гэтага перыяду былі характэрныя і такія віды злачынстваў, як кантрабанда, пераход мяжы. Масавымі і распаўсюджанымі ў гарадах з'яўляліся маёмасныя: кваліфікаваныя і простыя крадзяжы, ашуканства, разбоі, рабункі, канакрадства і падпалы, забойствы, хабарніцтва і таёмнае вінакурэнне ў сельскай мясцовасці.

Асаблівая частка Крымінальнага кодэкса БССР 1960 г. ужо ўтрымлівала 11 відаў злачыннасці: злачынствы дзяржаўныя, супраць сацыялістычнай уласнасці, жыцця, здароўя, свабоды і годнасці асобы, супраць палітычных, працоўных, жыллёвых і іншых правоў грамадзян, асабістай уласнасці грамадзян, а таксама гаспадарчыя, службовыя, воінскія злачынствы, супраць правасуддзя, парадку кіравання, грамадскай бяспекі, грамадскага парадку.

Савецкі ўрад імкнуўся скасаваць прычыны злачыннасці больш жорсткімі правапрымяняльнымі сродкамі, пра што сведчыць пастанова ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР ад 23 ліпеня 1966 г. № 571 «Аб мерах па ўзмацненню барацьбы са злачыннасцю», а таксама Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР «Аб узмацненні адказнасці за хуліганства» ад 26 ліпеня 1966 г. і пастанова гэтага ж органа аб парадку прымянення дадзенага акту. За дзесяць гадоў дзеяння гэтага Указа у СССР было арыштавана і